

HORLAI GYÖRGYNÉ

HOZZÁSZÓLÁS M. FÖLDES ANNA:

ARANY JÁNOS ESZTÉTIKÁJA C. TANULMÁNYÁHOZ*

Nagy és fontos feladatra vállalkozott Földes Anna Arany esztétikai elveinek felvázolásával. Ilyenfajta úttörő témaválasztás már önmagában érdem; emellett a tanulmány gazdag, érdekes anyagot hoz felszínre, nem egy részletében új összefüggéseket világít meg. Viszont van a tanulmányban felületesség is, mégpedig „hangzatos, »elvi« kijelentésekkel párosult felületesség, amit nem lehet szó nélkül hagyni.

Főleg az Arany népiességével foglalkozó részhez akarok hozzászólni. Földes Anna vitába száll Barta Jánossal, aki már a 49 előtti korszakban különbséget tesz Petőfi és Arany népiessége között. Elismeri a tanulmány, hogy »Arany politikai tudatosság terén mindvégig elmaradt Petőfítől, de úgy véli, hogy »negyvennyolc előtti esztétikai nézeteikben ez igen minimális mértékben jut kifejezésre«. Jó lett volna, ha Földes Anna kifejti ezeket a különbségeket, még ha mégoly »minimális mértékben« jutnak is kifejezésre. Szerinte nem jelent elvi különbséget, hogy Petőfi számára a népköltészet a végcél, Arany számára átmenet a nemzeti költészethez. Pedig ez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy Petőfi a nemzetté válás útját az arisztokrácia pokolba küldésében és a nép uralomra jutásában látja; Arany pedig nem tudott megküzdeni a nemzetté válás forradalmi útjával; a már megvalósult végcél: az egységes nemzet és nemzeti költészet lebegett szemé előtt, nem akart tudomást venni arról, hogy ez csak harc, kíméletlen harc útján valósulhat meg. Nagyon jellemző ebből a szempontból a népi hősköltemény tárgyválasztása. Nem véletlenül köt ki a Csák, Rákóczi, Dózsa-témák felvetése után a fejedelemskori eposz gondolatánál. Csák, Rákóczi, Dózsa harcos témák, a fejedelemskori eposz a még *meglévő* nemzeti egység ábrázolásának terve volt. Földes Anna szerint Barta János könyve »némileg indokolatlanul, mostohán bánik Arannyal«, amikor különbséget tesz Petőfi és Arany között a népköltészet funkciójáról vallott elvek terén. Bizonygatja Bartával szemben, hogy Arany sem a nemzeti hagyományok folytonosságának megteremtésében látta a maga költői feladatát, hanem tisztában volt a költészet társadalmi funkciójával. Szerintem ezt Barta János sehol sem tagadja ennek a fejtegetésnek a során, sőt megmutatja, hogy Arany a nemzeti hagyományok folytonosságát a népnél keresi — és ennek komoly társadalmi, politikai jelentősége volt ezekben az években. Azzal, hogy bebizonyítja: Aranyban élt a költészet társadalmi szerepének tudata, nem cáfolta meg Földes Anna azt, hogy a népköltészet funkciója felől vallott nézetek terén is különbség van Petőfi és Arany között. Arany eljuttott annak a megértéséig, hogy a legszebb költői feladat a forradalmi harcot vívó milliók számára írni, azt akarta, hogy a nép vallja költészetét »szívveréből szakadottnak«, de kétségtelen, hogy elég ritka nála a politikai harcokba való közvetlen költői beavatkozás, és még 48—49 legforróbb napjaiban is elkísérte az a gondolat, hogy a magasrendű művészi élmény önmagában elég a nép nevelésére, felemelésére. Összefoglalva: szerintem a tanulmány hiányosan és felületesen próbálja megcáfolni Barta János nézeteit, és megkerüli azt a rendkívül lényeges, de tényleg nagyon nehéz kérdést, hogy milyen különbségek vannak Petőfi és Arany népiességről vallott elvei között.

Miután a tanulmány túlértékelte Arany 49 előtti népiességét, szükségszerűen túl hamar lát nála megalkuvást 49 után. Szerinte a Pákh Alberthez írt 53-as levélben Arany elmaradt Petőfi és a saját régebbi népies programja mögött, és a népiesség harcosából a népiesség védelmezőjévé vált, védekező magatartásba szorult. Pedig ez a levél olyan védekezés, ami fölér egy támadással. Leléplezi Arany, — mégpedig élesen és gúnyosan — hogy azok a hangok, ame-

* M. Földes Anna tanulmánya az Irodalomtörténet 1953. 3—4. számában jelent meg.

lyek a népiességet teszik felelőssé azért, hogy nálunk nem születnek nagy művek, és amelyek a külföldi irodalom tanulmányozását ajánlják, vissza akarják vetni a magyar irodalmat oda, ahonnan az a 40-es években éppen a népiességgel kiemelkedett. »Ha az Atridák ragyogó dagályát mosolyogva nyögném a tarka pórazon«, akkor tudós költőnek kiáltanátok, ha írnek a »hajnali kellemű fényről«, mely »hinti mosolyogva sugarát, s melyre az ifjú remény rakja le fellegi várát« nem lenne panasz »lelki szegénységem« ellen: de minthogy értem a bakancsosok indulóját: »a mit loptál, jól eldugd« bezzeg kell hallanom ezt és amazt. Földes Anna maga is idézi Aranyt ezt a mondatát: »Hanem mikor azt kezdem sejtteni, hogy talán nem is a rossz költemények, de általában a népies modor vagy elv ellen készül a harc és a háború (pedig okom van azt sejtteni) már akkor nem tudom, mit keresek lapod mellett...« Szerintem ez nagyonis öntudatos kiállítás a népiesség mellett. Földes Anna szerint Arany ezzel »becsületesen, de a kérdés lényegét megkerülve utasítja vissza Pákhéknak a népiesség ellen irányított hajszeját.« Miben látja tulajdonképpen Földes Anna »a kérdés lényegét?« Arany felfogásának sajátos ellentmondását« fedezi fel ebben a mondatban: »A népiességre nézve is nem a bundát kéné útni, hanem a ki benne van, legyen az bárki, én vagy más.« — és úgy véli, hogy ez »bizonyos mértékig Gyulaiék esztétikáját igazolja, akik nem a népiesek, hanem a népieskedők elleni harcot írták ugyan lobogójukra, de valójában az igazi népiesség csíráinak megfojtására törekedtek.« Az idézett mondatban én Arany felfogásának semmiféle »sajátos ellentmondását« nem látom, viszont kétségtelen, hogy itt is és másutt is a népieskedők elleni harcban Arany Gyulaiék és tegyük hozzá Erdélyi János esztétikáját igazolja. Azt kell hinnem, hogy Földes Anna nem ismeri a 49 utáni népieskedők »műveit«, a korabeli folyóiratokat, különben nem tekintené megalkuvásnak, ellentmondásnak, hogy Arany nem védte meg őket. Az »igazi népiesség csíráinak megfojtására« törekvő Gyulai jól látta, — Földes Annával ellentétben — hogy míg »Petőfi népköltő volt, hivatása és élményei, a lángelme és szív jogainál fogva, ma már minden dandy pitykés dolmányt szabot fejére mellényéhez, s népdalt énekel sonett helyett.« (Petőfi Sándor és lyrai költészetünk. Új Magyar Múzeum, 1854). Hol vannak Földes Anna szerint ebben a korban »az igazi népiesség csírái«, amit Gyulaiék megakartak fojtani és Aranyt meg kellett volna védeni? Talán Lisznyai »Csinos gazda«-jában (Dalzongora, 1858.), aki »tőzgyökeres, magyar gazda, teli van a verme, pincéje, és így kiált fel:

Udvaromban uramfia!
Nem parancsol senki fia!
Nem parancsol a szent, az áll:
Hej, csak én — no meg a király!

Vagy talán Tóth Kálmán »Huszárcsalád«-jában (Hölgyfutár, 1850)? Ennek a költeménynek hőséből ezeket a szavakat váltja ki a világsi tragédia, amit ő egyébként a »nagy komédia« végének nevez:

Mért is kezdtük, hogy ha ilyen lett a vége!
Ej!... Ej!... azt a lelkit, ni hogy jön a muszka!
No a magyar ugyan a lutrit kihuzta!...

Esetleg Szelestey verseit tartja »az igazi népiesség csírájának«, az ilyen sorokat

Rozmaring szál a sögön,
Szinak rövid sürge szárból
S marakodnak az ögön.
(Falu pacsirtája c. kötetből »Lakodalom lesz«)

Vajda, akit gondolom Földes Anna sem számít »Gyulaiékhöz«, így ír a 49 utáni népieskedőkről és műveikről: »Ezek azok a szellemzűlemények, melyekben a vízhullámok tűzlángból vagy épen aranyból vannak, a csillagok feketék, a nap megfagy, a hold kigyullad, a délibáb szikrákat hány; ezek azok a poéták, akik tótágast állatnak a szivárvánnyal, behelhelik estében a harmatot, ezek az óriások, akik csak úgy játszanak a menykövekkel, megnyergelik a felhőket s bruderschaftot isznak Jupiterrel; aki előtt nem is kavics, ha nem gyémánt, nem is gyémánt, ha nem kavics; szóval akik, ha tőlük függne, kifordítanák az egész természetet mostani formájából, mint valami hálósüveget; mintha öntudatlanul is éreznék, hogy természetlen, képtelen zűleményeik csak akkor tetszhetnek, ha a világ fenekestől felfordul.« (Széptani levelek, 1861.)

Nem hiszem, ezek után, hogy megalkuvásnak lehetne tekinteni Arany részéről, hogy ezeknek a »népieseknek« nem kelt a védelmére. Különösen ha meggondolom, hogy az igazi népiességet, Petőfi és az ő népiességét, nagyon is öntudatosan megvédi.

A tanulmány írója ugyan csak az elvek vizsgálatát tűzte ki célul, de az elveket nem lehet a művészi gyakorlattól teljesen elszakítva vizsgálni. Ha figyelemmel kísérte volna, hogy Arany 49 után milyen küzdelmet folytat a forradalom előtti népies epika folytatásáért, akkor sokkal világosabban látta volna Arany népiessége megváltozásának útját. Itt ugyanis hosszú és küzdelmes útról van szó, amelynek a végén (kb. az 50-es évek végére) Arany nál valóban formai célkitűzéssé válik a népiesség programja — nem pedig közvetlen 49 után bekövetkező változásról. A tanulmány egybeemossa az egész 49 utáni korszakot, egymás után idéz 53-as és 63-as megnyilatkozásokat. A kérdés nem ilyen egyszerű. Nehéz, szinte lehetetlen nyomon követni Aranyt, míg eljut a népi közönségről való lemondásig, hadd tegyem hozzá: kényszerű, fájdalmas, rezignált, egyáltalában nem arisztokratikus lemondásig — de mégsem szabad ez elől így kitérni.

Földes Anna úgy lá szik túlságosan szűken értelmezi Aranyt az elvét, hogy a néptől kell tanulni írni. Szerinte ugyanis Arany ezekben az években keveset beszél arról, »hogy nemcsak a nyelv erejének és bájának, de az érzelmek közvetlen megnyilatkoztatásának és az igazi pátosznak is a nép a letéteményese.« Amikor Arany formáról beszél, amit a néptől kell tanulni, akkor az nála mindig belső formát jelent, és ez sokkal több, mint nyelv és stílus.

Végül szeretnék még néhány kisebb, részletkérdéshez hozzászólni. Földes Anna szerint Arany már 1860-ban attól félt, hogy a reakciós irodalomtörténet ki fogja őt sajátítani. Az idézet, amit ennek bizonyosságául ad, szerintem arra vonatkozik, elsősorban, hogy Aranyt — mint a népiesség úttörőjét — különösen bántja a népiesség eltorzulása. »Az én törekvésem is komoly volt, de a követő nemzedék balul értette azt, s én, ki a forma és eszme harmóniáját akarám kiküzdeni, idomtalan szörnyeket látok nyomdokimon« — ezek a sorok legalábbis arra mutatnak.

Földes Anna Aranyt ezt a feljegyzését: »Hanem azért én nem tudom micsoda lekenyerezett, fizetett hazaáruló lettem! (mint annyi más becsületes ember és jó hazafi, magát Deákot sem véve ki)« annak a bizonyosságául idézi, hogy Arany úgy érezte a Szent István-rend elfodadásával »méltatlan lett a walesi bárdokhoz, méltatlan a Szondi apródjaihoz.« Ez a feljegyzés keserű gúny, de éppen azokkal szemben, akik őt emiatt áruháznak tartották.

A tanulmány azt írja, hogy Arany »Az elnyomatás korszakában az egyszerű parasztgubás mesélők szavát hallgatva körükben találta meg a költészet megújulásának forrását.« Ez nagyon szép és hangulatos, de hát mégis hol hallgatta Arany 49 után az »egyszerű parasztgubás« mesélőket? Talán Körösön, ahol mindig idegenül érezte magát, és amelynek hivalkodó kasztszemléletről nem győz panaszkodni? Vagy Pesten a szerkesztőségekben? Úgy gondolom, hogy egy jól hangzó mondat kedvéért nem szabad feláldozni az igazságot, hogy Arany 49 után — a szó fizikai értelmében is — eltávolodik a néptől.

Összefoglalva: a többhelyütt megmutatkozó felületesség, a kor viszonyainak nem kellő ismerete, nehéz kérdések megkerülése, fölényes elvi deklarációk módszeres bizonyítás helyett, idézetek önkényes magyarázata, — sokat levon a tanulmány értékéből.